

روای دستپایی به کتابشناسی جهانی

کتابشناسی جهانی^۴

تعریف: کتابشناسی جهانی یعنی فهرست کاملی از انواع مختلف منابع که در همه جای جهان به هر زبانی و در هر زمانی روی هر موضوعی و به هر شکلی منتشر شده است. به عبارت دیگر این کتابشناسی به موضوع خاص، منطقه جغرافیایی، زبان و شکل محدود نمی‌شود. این کتابشناسی همه منابعی را که تاکنون تولید شده باید در بر داشته باشد. (۳ - ۱۴۱)

برای تدوین یک کتابشناسی جهانی کوشش‌های بسیار شده است. کونرل گزتر^۵ را به عنوان «پدر کتابشناسی» لقب داده‌اند. کتابشناسی معروف او به نام Bibliotheca Universalis در سال ۱۵۴۵ در زوریخ گردآوری شده است. این کتابشناسی حاوی ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب به زبان‌های مختلف و با نظم الفبایی می‌باشد. در سال ۱۵۴۸ گزتر کتابشناسی جهانی دیگری با نام

Pandectarum sive partitionum universalium

را تحت سه عنوان موضوعی منتشر کرده در سال ۱۵۵۵ او کتابشناسی دیگر با نام Appendix bibliotheca را منتشر کرد که ۳۰۰۰ عنوان دیگر به آن افزوده شده بود. کار گزتر به عنوان اولین کوشش برای تهیه کتابشناسی جهانی مطرح است.

گزتر ۱۵۰۰۰ کتاب که توسط ۳۰۰ نویسنده به زبان‌های لاتین، یونانی و عبری نوشته شده بود را جمع آوری کرد. کتاب‌هایی را که به زبان بومی نوشته شده بود خارج کرد. او روشی را مطرح کرد که قابل قبول برای جهان باشد. کار او آغازی برای هدف گردآوری و تدوین کتابشناسی ملی در کشورهای مختلف بود. (۳ - ۱۴۲)

کتابشناسی دیگری که می‌توان به عنوان کتابشناسی جهانی از آن نام برد کاتالوگ کتاب‌های نمایشگاه فرانکفورت با نام The Mess eatologue کاتالوگ نمایشگاه که بین سال‌های ۱۷۴۹ - ۱۵۶۴ در فرانکفورت و سال‌های ۱۸۶۰ - ۱۵۹۵ در لایپزیک منتشر شده است. این فهرست کتابفروشان حاوی کتاب‌های منتشر شده توسط ناشران اروپایی است که امکان فروش بین‌المللی را داشته‌اند می‌باشد.

در این فهرست فقط کتاب‌هایی که به زبان اروپایی نوشته شده موجود می‌باشد. البته در نیمه دوم قرن هفدهم معدود کتاب‌هایی که در خارج از اروپا هم منتشر شده بود به آن افزوده شد. (۳ - ۱۴۱) در اواخر قرن هفدهم فردی فرانسوی تبار با نام ابی دورایان^۷ که یک ناضج مذهبی بود تلاش کرد که یک کتابشناسی جهانی از روی کتابشناسی‌هایی که تا آن زمان وجود داشت تدوین نماید. او توانست اطلاعات ۳۲۱ نسخه خطی را گردآوری نماید. (۳ - ۱۴۲)

در اواخر قرن هیجدهم دو دانشمند ایتالیایی تلاش کردند که از طرح اولیه گزتر استفاده کنند. این کار که توسط ابوت ماروسلی^۸ و پدر ساوانورولا^۹ انجام شد ارزش یادآوری را دارد لیکن در تعداد کمی منتشر شد.

در قرن نوزدهم افراد زیادی مانند رابرت وات^{۱۰}، جک چارلز برنت^{۱۱}، شرتینگر^{۱۲} پتزهولد^{۱۳}، دنجورن^{۱۴}، کول^{۱۵}، کرسندورر^{۱۶}،

واژه کتابشناسی ابتدا توسط لوئیس جکوب دو سنت چارلز^۱ در کتابشناسی پاریزینا^۲ بکار رفت. این واژه از لغت‌های یونانی «Biblion» به معنای کتاب و «graphein» به معنای نوشتن گرفته شد. که ابتدا به معنای نوشتن کتاب بود. این تعریف اولیه‌ای است که در واژه‌نامه آکسفورد نوشته شده است که در قرن هفدهم ظاهر شد. این تعریف اولیه در قرن هیجدهم در فرانسه از «نوشتن کتاب» به «نوشتن درباره کتاب» تغییر کرد. و کتابشناس معروف آلمانی اف ایبرت^۳ کتابشناسی را به عنوان «علم کتاب» معرفی کرد. (۱: ۲۶ - ۲۳) کتابشناسی به معنای سیاهه یا صورتی از نام و مشخصات سازمان یافته مواد کتابی یا غیر کتابی است بی آنکه مجموعه کتابخانه خاصی مورد نظر باشد. (۲ - ۳۴)

• فرشته سپهر
• استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

هوتلینگر^{۱۷}، ارمین^{۱۸} و دیگران تلاش زیادی برای تالیف یک کتابشناسی جهانی کردند. (۳ - ۱۴۲)

در اواسط قرن نوزدهم، انگلستان و آمریکا در مورد کار بر روی کتابشناسی ملی و بین‌المللی اظهار تمایل کردند و پیشنهاداتی برای انتشار فهرست کتابخانه موزه بریتانیا^{۱۹} داده شد و در همین زمان طرح کلیشه سازی و چاپ فهرست‌های کتابخانه‌ای توسط چارلز سی جوئت^{۲۰} در آمریکا داده شد. (۱ - ۱۲۲)

در سال ۱۸۹۵ موسسه بین‌المللی جهانی کتابشناسی در پراسل تاسیس شد و کوشش نسبتاً موفقیت‌آمیزی برای تدوین کتابشناسی جهانی^{۲۱} انجام شد. این موسسه بعداً با نام فدراسیون بین‌المللی اطلاعات و مدارک نامیده شد. پل اوتلت^{۲۲} و هنری لافونتین^{۲۳} مسئول انجام این طرح تحقیقاتی که مخالفان بسیار داشت بودند. مدخل‌های این کتابشناسی از فهرست‌های منتشر شده و منبع اصلی گرفته شد. بیش از ۱۲ میلیون کارت جمع آوری شد. اما کار تنظیم‌نامه جهانی به دلیل مشکلات جدانشدنی در سازمان دادن چنین پروژه بزرگی به شکست انجامید. (۳ - ۱۴۲)

تا شروع قرن بیستم موسسه بین‌المللی کتابشناسی پراسل علاقه‌مند به گردآوری کتابشناسی جهانی بود. اما بعد از جنگ جهانی اول این علاقه کاهش یافت و بیشتر تاکید روی تولید کتابشناسی ملی به عنوان واحدهایی از کتابشناسی جهانی قرار گرفت. (۳ - ۱۴۲)

بدین سبب تدوین و چاپ کتابشناسی جهانی در سال ۱۹۳۴ کنار گذاشته شد.

تا جنگ جهانی دوم، یونسکو تاکید کرد که «کتابشناسی جهانی فقط به فرم کتابشناسی ملی عملی خواهد بود.» بدین سبب کار روی تألیف کتابشناسی‌های ملی در همه جهان آغاز شد.

فهرست‌های کتابخانه‌های ملی گوناگون به عنوان یک نوع پیوسته کتابشناسی، در حکم کتابشناسی جهانی انجام وظیفه می‌کنند. این فهرست‌ها هر چند صد در صد کامل نیستند ولی برای بسیاری از موارد عملی کافی‌اند. از آنجا که فهرست کتابخانه ملی محدودیت زمانی، جغرافیایی، زبانی، موضوعی و یا اشکال مختلف ارتباطی را ندارد، به کتابشناسی جهانی مطلوب بسیار نزدیک است. در حالی که هیچ یک از فهرست‌های کتابخانه‌های ملی مدعی نیستند که وسعت جهانی دارند، اما در مجموع فهرست نسبتاً جامعی از صنعت نشر بین‌المللی هستند. (۲ - ۳۷). کتابخانه‌های کنگره آمریکا، ملی بریتانیا و ملی فرانسه موارد زیادی را از سراسر جهان فهرست می‌کنند. بخش بزرگی از منابع این کتابخانه‌ها نشریات ادواری و مواد دیداری و شنیداری است.

در ارتباط با کتابشناسی جهانی «فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها و موسسات کتابداری»^{۲۴} در سال ۱۹۷۴ طرح «کنترل کتابشناختی جهانی»^{۲۵} را طرح ریزی کرد که مورد قبول و پشتیبانی کشورهای مختلف قرار گرفت و این طرح با وجود نقائص بسیار درده گذشته پیشرفت‌های قابل ملاحظه‌ای، چه از نظر کیفی و چه از نظر کمی داشته است که در حقیقت گام‌هایی بسوی تحقق رویای کتابشناسی

جهانی است.

چرا تدوین کتابشناسی جهانی میسر نشد؟

کوشش‌های بسیاری برای تالیف و گردآوری کتابشناسی جهانی انجام شد که هیچ یک موفقیت‌آمیز نبود و این کار به صورت یک رویا باقی ماند و با گذشت زمان تالیف چنین کتابشناسی روز بروز مشکل‌تر شد. علی‌رغم این واقعیت که این کار تقریباً ناممکن است اما طی قرون کتابشناسان که تصور می‌کردند تدوین چنین کتابشناسی هدف‌نهایی آنان است، تلاش خستگی‌ناپذیری انجام دادند. حتی تا شروع قرن بیستم آنان فکر می‌کردند که مشکل کار گردآوری کلیه آثار منتشر شده جهان در یک محل است. در حالی که در تدوین کتابشناسی جهانی مشکلات دیگری وجود دارد. ساختن فهرست کامل رویای تمام سال‌های کتابشناسان بوده است. و هیچ کس نمی‌تواند تعیین کند که برای آیندگان ارزش خاص چه خواهد بود. فقط ممکن است آنچه امروز بی‌ارزش تلقی می‌شود فردا بسیار اهمیت داشته باشد.

در ساختن فهرست کامل برای کتابشناسی جهانی مشکلات ذیل وجود دارد:

۱. کتاب‌های بسیاری وجود دارد که هیچ اطلاعات نوشته‌شده‌ای درباره آنها در دسترس نیست. و نیز کتاب‌های بسیاری هستند که فقط عنوان آن را می‌دانیم.

۲. کتاب‌های بسیاری هستند که اطلاعات نوشته شده آن در دسترس است اما خود کتاب برای بررسی دوباره در دسترس نیست.

۳. شمار مدارک که باید ثبت شود آن قدر زیاد است، بخصوص نسخه‌های جاری که ثبت همه آنها دشوار است.

۴. شمار زبان‌های مختلف در جهان آن قدر زیاد است که شناخت همه منابع ثبت شده دشوار است.

۵. نظم چنین کتابشناسی مشکل بزرگی است.

۶. نظم قبایی مناسب نیست. اما حتی اگر ترتیب طبقه‌ای داده شود، هیچ طرح طبقه‌بندی که همه نیازها را بپوشاند وجود ندارد.

۷. کمبود منابع و نیروی انسانی وجود دارد.

۸. حتی اگر امکان گردآوری یک کتابشناسی جهانی وجود داشت روز آمد نگر داشتن آن بسیار مشکل بود.

باید کوشش کنیم که سودمندی کتابشناسی جهانی را درک کنیم، پرسش اصلی این است که آیا واقعاً ثبت چنین مجموعه بزرگی از مدارک که بسیاری از آنها بی‌اهمیت بوده و ارزش مثبت ندارند ضروری است. حتی اگر ما قادر باشیم که کتابشناسی جهانی را تالیف کنیم بیشتر مراجعان آن را به دلیل حجم زیاد، غیر مفید و غیر قابل استفاده می‌یابند. و بدین دلیل اگر هم تدوین شود فایده آن به هر حال کاهش می‌یابد.

جایگزین‌های دیگر

۱. فهرست جهانی گزینشی جایگزین خوبی برای کتابشناسی جهانی است و این کار عملی خواهد بود، لیکن کوششی در این زمینه به عمل نمی‌آید.

۲. انتشارات کتابشناسی‌های ملی کامل میسر شده است و هر چند

یونسکو هم انتشار آنها را حمایت کرده است. اما تا دستیابی به هدف راه زیادی مانده است.

۳- مجموعه فهرست‌های منتشر شده کتابخانه‌های ملی جایگزین بسیار مناسبی است فهرست‌های کتابخانه‌های ملی بزرگ‌جهان که نمونه‌های منحصر بفرد در نوع خود هستند اگر با هم جمع شوند جایگزین مناسبی برای بازیابی مدارک بین‌المللی همه دوره‌ها خواهند بود.

۴- کتابشناسی کتابشناسی‌ها:

افزایش کتابشناسی‌ها در انواع مختلف منجر به تالیف کتابشناسی کتابشناسی‌ها شد. این کتابشناسی فهرست کتابشناسی‌هایی است که خواننده را به کتابشناسی‌های مفیدی براساس موضوع، افراد، محل و غیره راهنمایی می‌کند.

اولین تفکر و تدوین کتابشناسی کتابشناسی‌ها در سال ۱۶۸۶ به نام فهرست آنتوان تسیه^{۲۶} در ژنو منتشر شد و مکمل آن در ۱۷۰۵ تدوین شد. و این آغازی بود برای تالیف شمار بسیاری کتابشناسی کتابشناسی‌ها که بیشتر آنها دارای ماهیت موضوعی و تخصصی و تعدادی نیز عمومی هستند.

مهمترین کتابشناسی کتابشناسی‌های گذشته نگر توسط تئودور بسترتن^{۲۷} با نام کتابشناسی کتابشناسی‌ها و فهرست‌های کتابشناسی تقویم، چکیده، خلاصه، نمایه و غیره بین سال‌های ۱۹۶۷-۱۹۶۵ در ۵ مجلد منتشر شد. این کتاب حاوی ۱۱۷۱۸۷ عنوان کتابشناسی تطبیق داده شده در ۵۰ زبان مختلف جهان است. این کتاب حاوی

اطلاعات کتاب‌ها، نسخه خطی از قرن پانزدهم تا ۱۹۶۳ می‌باشد و می‌توان آن را بین‌المللی خواند. نظم آن القیابی وزیر ۱۵۰۰۰ سرعنوان تنظیم شده است و دارای نمایه نام‌نویسندگان، ویراستاران، مترجمان عنوان‌های مجموعه‌ها و آثار بدون نویسنده کتابخانه‌هاست. این کتاب راهنمای کاملی است برای منابع قدیمی کشورها و دوره‌های مختلف و ویرایش چهارم آن هم با مجلد‌های جداگانه منتشر شده است. (۴ - ۴۸۰۱ - ۱۷)

کتابشناسی کتابشناسی‌ها که از آن زمان شمار بسیاری از آنها به چاپ رسیده منابع بسیار خوبی در جهت شناخت آثار جهان به‌شمار می‌آیند که می‌توانند پاسخگوی نیاز مراجعان در موضوعات مختلف در جهان باشند.

توسعه و کتابشناسی جهانی

زمینه کار کتابشناسی وسیع و موضوعی بسیار جذاب است. در بیست سال گذشته تحولات و پیشرفت‌های زیادی در این زمینه صورت گرفته است. پیشرفت‌های سریع در تکنولوژی، رایانه، مخابرات، چاپ و غیره اتفاق افتاده و کوشش‌های بسیاری برای خودکارسازی جریان اطلاعات و انتقال آن انجام شده است.

این پیشرفت‌ها موضوع جهانی شدن کتابشناسی را تا حد زیادی حل کرده است. کاربرد کامپیوتر در انجام کار کتابشناسی امکانات تازه و پیشرویی در تعداد نسخه، نظم، سرعت، دقت، سازگاری و دستیابی بوجود آورده است. اکنون امکان انجام درست ثبت اطلاعات برای گردآوری و دستیابی به یک کتابشناسی که حاوی کلیه مشخصات باشد میسر است.

با گسترش رایانه‌ها چندین طرح خودکارسازی کتابخانه به‌وقوع پیوست. یکی از مهمترین و بهترین طرح‌های خودکارسازی طرح مارک^{۲۸} (فهرست‌نویسی ماشین‌خوان) است که در اوایل دهه ۱۹۶۰ توسط کتابخانه کنگره آمریکا به منظور ایجاد قالبی واحد برای فهرست‌نویسی مواد به صورتی که توسط ماشین قابل خواندن و انتقال باشد و بتوان آن را در رایانه‌های مختلف مورد استفاده قرارداد آغاز به کار کرد. (۴، ۷۰ - ۱۶۷)

طرح مارک یکی از مهمترین دستاوردهای خودکارسازی عملیات کتابداری برای تسهیل فرایند تبادل پیشینه‌های کتابشناختی میان کتابخانه‌ها و نیز فهرست‌های همگانی پیوسته به‌شمار می‌آید.

با ظهور نظام‌های پیوسته، عصر جدیدی تحت عنوان نظام‌های رایانه‌ای پیوسته آغاز گردید. (۵، ۷۸۸)

در اواخر دهه ۱۹۶۰ نظام‌های خودکار پیوسته در کتابخانه‌ها مورد استفاده قرار گرفت. در دهه ۱۹۷۰ برای نخستین بار، پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی با ارجاع به منابع علمی به‌صورت پیوسته در دسترس قرار گرفت.

در سال ۱۹۷۱ ا. سی. ال. سی^{۲۹} به عنوان شبکه جهانی فهرست‌نویسی آغاز به کار کرد و نظام فهرست‌نویسی مشترک میان ۵۴ کتابخانه دانشگاهی در ایالت اوهایو راه‌اندازی کرد. این طرح بستری واحد برای دسترسی مشترک به پیشینه‌های فهرست‌نویسی بود.

شبکه غیر انتفاعی OclC، بیش از هر شبکه مشابه خود عضودارد. تا سال ۲۰۰۳ تعداد ۴۳۵۵۹ کتابخانه بزرگ و کوچک گوناگون در ۸۶ کشور جهان عضو این شبکه بوده‌اند. که بیشتر کتابخانه‌های آمریکا و کانادا هستند. در این شبکه تا سال ۲۰۰۳، ۴۹ میلیون کتاب، نشریات ادواری، رسانه‌های دیداری و شنیداری متعلق به کتابخانه کنگره آمریکا و کتابخانه‌های عضو شبکه وجود دارد. اطلاعات ذخیره شده دائماً تجدید نظر می‌شود. به طوری که هر ۱۲ ثانیه یک رکورد جدید به پایگاه اطلاعاتی کتابشناختی آن اضافه می‌شود. OclC امکان دستیابی به فهرستگان پیوسته و پایگاه‌های مرجع کتابخانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی بیش از ۱۵۰۰ مجله الکترونیکی و دستیابی به متن کامل یک اثر و خدمات امانت بین کتابخانه‌ها می‌باشد. (۷ - ۱۰۴)

دستیاران علمی: نرگس نشاط و محمدحسن رجبی. کتابخانه ملی ایران. ۱۳۸۱.
 ۷. پروین انوار (استعلامی) ماخذشناسی و استفاده از کتابخانه. تهران: کتابداری ۱۳۸۲.

8. Vicki Anders, Automated Information Retrieval in libraries Green wood Press. 1992.

پی نوشت ها:

1. Louis Jacob de Saint Charles.
2. Bibliographia Parisiana.
3. F. Ebert.
4. Universal Bibliography.
5. Conral Gesner.
6. Fair Catalogue.
7. Abbe Drouyn.
8. Abbot Marucelli.
9. Father Savanarola.
10. Robert Watts.
11. Jacques charles Brunet.
12. Schrettinger.
13. Petzholdt.
14. Danjorn.
15. Cole.
16. Crestadoro.
17. Hotlinger.
18. Erman.
19. British Museum Library.
20. Charles e. Jewell.
21. Institut International de Bibliographie de Brussels.
22. International Federation for Information and Doeumentation.
23. Paul otlet.
24. Henry la fantaine.
25. International Federation of Library Association = Ifla.
26. Universal Bibliographic Contol.
27. Antoine Teissier.
28. Theodor Besterman.
29. A World Bibliography of Bibliographies and bibliographical catalogoues, calanders' abstracts, indexes and Helike.
30. Machine readable cataloguiry.
31. on - line Computers systems.
32. on line public Access catalogue (OPAC).
33. Terminals.
34. Advanced Research Project Agency.
35. Web - based OPAC.

در اواخر دهه ۱۹۷۰ فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌ای در آپک^{۳۰} توسعه یافت. این فهرست‌ها پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناختی رایانه‌ای قابل دسترس از طریق پایانه‌ها^{۳۱} هستند که استفاده‌کننده می‌تواند از طریق آن به جست و جو و بازیابی منابع (موضوع، مولف، عنوان، کلید واژه، ناشر، شماره استاندارد بین‌المللی کتاب و جز آن) بپردازد. (۷، ۴۱، ۱)

در اواخر دهه ۱۹۶۰ فن‌آوری ارتباطی شگرفی توسط آژانس طرح‌های تحقیقاتی پیشرفته^{۳۲} وزارت دفاع ایالات متحده طراحی شد. (۵ - ۷۸۹) اینترنت شبکه بزرگ اطلاع رسانی است که در سال ۱۹۹۰ براساس آن طرح بوجود آمد. اکنون این شبکه به عنوان شبکه‌شبکه‌ها و بزرگراه اطلاعاتی، بسیاری از مراکز اطلاعاتی کشورهای جهان را به هم پیوند داده، فاصله زمانی و مکانی را در هم شکسته و به عنوان سریع‌ترین و کارآمدترین شبکه اطلاعاتی بین‌المللی مورد استفاده همه است. (۶ - ۱۰۲)

اینترنت و خدمات مختلف آن شامل شبکه جهانی وب، پست الکترونیکی، فهرست‌های پستی تلنت تاثیر بسیاری بر فرایند خودکارسازی عملیات کتابداری و اطلاع رسانی گذاشته است. ظهور شبکه جهانی وب، افق‌های جدیدی را به منظور دسترسی کارآمد به فهرست پیوسته کتابخانه‌ها نمایان ساخته است. فهرست‌های پیوسته همگانی مبتنی بر وب^{۳۳} تحولی است که قادر است استفاده از پیوندهای فرامتنی در پیشینه‌های کتابشناختی، به‌کارگیری جلوه‌های گرافیکی برای استفاده موثر و جذابیت بخشیدن به فهرست - دسترسی به اطلاعات چند رسانه‌ای و امکانات جانبی دیگر نظیر ارسال نتایج کاوش از طریق پست الکترونیکی را فراهم نماید. (۵ - ۷۹۵)

با ورود تکنولوژی نوین و تحولاتی که در زمینه دسترسی و دستیابی سریع و آسان به منابع ایجاد شده است. امروز رویای کونرال کزنر به حقیقت پیوسته است و می‌توان کتابشناسی جهانی را بوجود آورد. اما پرسش این است آیا حقیقتاً تدوین چنین کتابشناسی ضرورت دارد!

فهرست منابع و مآخذ

1. Ray Astburg, Bibliography and book production, oxford program Press. 1967
- ۲- نورالله مرادی، مرجع‌شناسی. شناخت خدمات و کتابهای مرجع، تهران: فرهنگ معاصر. ۱۳۷۶.
3. Krishan Kumar and Girja kumar, Bibliography ,vikas Publisng House Pvt Ltd.1998.
- 4.Theodor Besterman/ World Bibliography of Bibliographies, Lausanne, Societies Bibliographica. 1965. vol. 1/ p - 11-148.
5. Ellen Gredley and Alan Hopkinson,Exchange bibliographic data. Ottawa, canadian Library Association 1992.
۶. دائرةالمعارف کتابداری و اطلاع رسانی. سرویراستار عباس حری. ویراستار همکار نرگس نشاط.